O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ
TA’LIMI VAZIRLIGI

RESPUBLIKA TA’LIM MARKAZI

O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi hamda Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining 2010-yil 1-iyuldagi qo‘shma hay’at majlisi qarori bilan tasdiqlangan.

ONA TILI

UZVIYLASHTIRILGAN O‘QUV DASTURINI JORIY ETISH BO‘YICHA TAVSIYA VA TAQVIM-MAVZU REJALAR

(5–9-sinflar)

TOSHKENT – 2010

74.264.02

O 18

Tuzuvchilar:

M. ABDURAIMOVA, G. ZIYODULLAYEVA

Nashr uchun mas'ullar:

Y. ASADOV, I. ZOKIROV, N. TURDIYEV, A. ASQAROV

Muvofiqlashtiruvchilar:

G. USMONOVA, M. VAHOBOV

O 18 **Ona tili:** uzviylashtirilgan o'quv dasturini joriy etish bo'yicha tavsiya va taqvim-mavzu rejalar (5–9-sinflar) / O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, Respublika ta'lim markazi. T.: «Sharq». – 52 b.

I. Abduraimova, M.

ББК 74.264.02

ISBN 978-9943-00-593-8

© «Sharq» NMAK Bosh tahririyati, 2010.

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 16-avgustdagi 390-sonli qarori bilan tasdiqlangan Umumiy o‘rta ta’limning Davlat ta’lim standartlariga berilgan sharhlar «2004–2009-yillarda Maktab ta’limini rivojlantirish Davlat umummilliy dasturi» doirasida qayta ko‘rib chiqildi. Tahlillar asosida Davlat ta’lim standartlari bo‘yicha o‘quvchilar o‘zlashtirishi lozim bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalar bir-biridan ajratildi hamda sinflar kesimida alohida-alohida belgilab berildi.

«Barkamol avlod yili» Davlat dasturi hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Davlat maslahatchisi xizmati va Vazirlar Mahkamasi Ta’lim, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy muhofaza, axborot tizimlari va telekommunikatsiyalar kompleksining 2010-yil 17-martdagi qo‘shma yig‘ilishi bayonida belgilangan vazifalar ijrosini ta’minlash maqsadida, yuqori kasb mahoratiga ega o‘qituvchilar, yetakchi olim va mutaxassislarni jalb etgan holda, barcha yo‘nalishlar bo‘yicha ishchi guruhlari tuzildi.

Mazkur ishchi guruhlar tomonidan umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limining Davlat ta’lim standartlari, o‘quv dasturlari va darsliklari uzviyligi, uzluksizligi hamda o‘quvchilarning yosh va psixofiziologik xususiyatlariga mosligi ikki bosqichda tahlil qilindi.

Birinchi bosqichda umumiy o‘rta ta’limda o‘qitiladigan 24 ta o‘quv fani bo‘yicha DTS, o‘quv dasturi va darslik mazmuni sinflar kesimida tahlil qilinib, tegishli xulosa va takliflar tayyorlandi.

Ikkinchi bosqichda o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalarida o‘rganilishi davom etadigan 17 ta umumta’lim fanlari, jumladan, ona tili fani bo‘yicha umumiy o‘rta va o‘rta maxsus ta’limning Davlat ta’lim standartlari, o‘quv dasturlari uzviylik va uzluksizlik jihatidan tahlil qilinib, o‘quvchilarning ta’lim bosqichlarida egallashlari lozim bo‘lgan bilimlarining hajmi optimallashtirildi.

Ishchi guruhlar xulosalari va tahlillari, ilmiy-metodik Kengash tavsiyalari asosida umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 5, 8, 9-sinflarida ona tili fanidan jami 10 soat hajmdagi 10 ta mavzu optimallashtirildi. Shundan, 4 soat mavzu murakkab deb topilib, unga qo‘shimcha soatlar ajratildi (takrorlashlar hisobidan), 6 ta mavzu kasb-hunar kollejlari va akademik litsey o‘quvchilari yoshiga xosligi sababli umumiy o‘rta ta’lim dasturidan chiqarildi. Mazkur o‘zgarishlar 5, 8, 9-sinflarda amalga oshirildi.

Ushbu risolada ona tili fanidan uzviylashtirilgan o‘quv dasturini amalga joriy etish bo‘yicha tavsiyalar va taqvim-mavzu berilgan.

5-SINF O‘QUV DASTURIGA KIRITILGAN O‘ZGARTIRISHLAR BO‘YICHA TAVSIYALAR

I. Taqvim-mavzu rejadagi 57-dars – «Ko‘chirma gaplarda tinish belgilarining ishlatilishi» mavzusi bo‘yicha ikkinchi mashg‘ulot amaldagi darslikning «Sintaksis va punktuatsiya» bo‘limi oxirida takrorlash uchun ajratilgan soat hisobidan tashkil etiladi. Darslikdagi (75-bet) 63-dars – «Ko‘chirma gaplar» mavzusini takrorlash uchun berilgan mashqlar taqvim-mavzu rejadagi 62-dars «Undalma, kirish so‘zlar» mavzusini takrorlash darsiga singdirib o‘rganiladi. Taqvim-mavzu rejadagi 57-darsda quyidagi materiallardan foydalanish tavsiya etiladi:

57-dars. **Ko‘chirma gaplarda tinish belgilarining ishlatilishi (ikkinchi mashg‘ulot)**

201[a]-mashq. Qo‘shtirnoqlar ichiga ko‘chirma gaplar qo‘yib yozing.

1. Sobir Nafisadan so‘radi: «…?» 2. Nafisa javob berdi: «…». 3. Sobirjon iltimos qildi: «…» 4. Sinf rahbarimiz dedi: «…». Onasi o‘g‘liga dedi: «…» 6. Ukasi opasiga yalindi: «…».

Esda tuting. Muallif gapi ko‘chirma gapdan oldin kelsa, undan so‘ng ikki nuqta qo‘yiladi va ko‘chirma gap qo‘shtirnoq ichiga olinadi.
Ko‘chirma gap so‘roq yoki undov gaplar bo‘lsa, so‘roq va undov belgilari gapning oxiriga qo‘yiladi, so‘ngra qo‘shtirnoq yopiladi. Ko‘chirma gap darak gap bo‘lsa, nuqta yoki vergul qo‘shtirnoqdan keyin qo‘yiladi.

201[b]-mashq. Kerakli o‘rinlarda tinish belgilarini qo‘yib ko‘chiring.

1. Senga nima bo‘ldi dedi u Asrorning sochini silab (T.M.) 2. Vazir makkorona kulimsirab o‘z qudratingizga ishoning dedi (Ertakdan). 3. Cho‘pon ota jahli chiqib dedi Janob vazir bizni o‘z holimizga qo‘ysangiz bo‘lardi. 4. Shohista kulib dedi Kel chin o‘rtoq bo‘laylik.

201[d]-mashq. Gaplarni o‘qing. Ko‘chirma gap muallif gapidan keyin kelgan gaplarni ko‘chiring. Bunday gaplarda qanday tinish belgilari qo‘llanishini izohlang.

1. O‘qituvchimiz dedi: «Kim halol mehnat qilsa, obro‘ topadi». 2. «Sen mening suyangan tog‘imsan, o‘g‘lim», – derdi hamisha onam. 3. «Qidirsakmikan-a, – dedi Amin, – suyunchisi nima bo‘ladi?» 4. Bobom zimdan sinchiklab razm solib o‘tiradi va uzoq sukunatdan keyin onamga qarab deydi: «O‘g‘ling ziyrak, Shahodat, mulla qilamiz o‘g‘lonni» (O).

201-mashq. Qo‘shtirnoqlar ichiga muallif gapining mazmuniga mos ko‘chirma gaplar qo‘yib, ko‘chiring.

1. «…», – dedi otasi. 2. «…?» – so‘radi o‘rtog‘i. 3. «…», – xitob qildi Botirjon. 4. «…», – dedi onasi.

Esda tuting. Muallif gapi ko‘chirma gapdan keyin kelganda, undan so‘ng qo‘shtirnoq yopiladi va vergul hamda tire qo‘yilib, muallif gapi yoziladi. Agar ko‘chirma gap so‘roq yoki undov gap bo‘lsa, vergul tushirib qoldiriladi. So‘roq, undov belgilari qo‘shtirnoqdan oldin qo‘yiladi.

Uyga vazifa: 201^{f}-mashq. Ko‘chiring. Berilgan gaplardagi muallif gapi va ko‘chirma gapni aniqlang. Ularda tinish belgilarining qo‘llanishiga e’tibor bering.

1. «Sog‘ tanda sog‘lom aql», – deydi dono xalqimiz. 2. «Juda to‘g‘ri, haq gap, – dedi boshi bilan tasdiqlab Boltaboyev, – hamma yutuqlarimiz birlik orqasidan kelayotir» (O.) 3. Uy egasi Muqbildan so‘rabdi: «Yaxshi yigit, Hotam Toyga nima ishingiz bor edi?» (Ertakdan) 4. Hasan so‘fi: – «Tor yerda osh yeguncha, keng yerda musht ye, deganlar». (M.Ism.)

II. Taqvim-mavzu rejadagi 148-dars – «Urg‘u va uning turlari» mavzusi bo‘yicha ikkinchi mashg‘ulot amaldagi darslikning «Fonetika, Grafika» bo‘limi oxirida takrorlash uchun ajratilgan soat hisobidan tashkil etiladi. Darslikdagi (166-bet) 154-dars – «Qo‘sh va qator undoshlar talaffuzi hamda imlosi» mavzusini takrorlash uchun berilgan mashqlar taqvim-mavzu rejadagi 153-dars «Ayrim undoshlar talaffuzi va imlosi» mavzusini takrorlash darsiga singdirib o‘rganiladi. Taqvim-mavzu rejadagi 148-darsda quyidagi materiallardan foydalanish tavsiya etiladi:

148-dars. **Urg‘u va uning turlari (ikkinchi mashg‘ulot)**

Topshiriq: O‘qing. Urg‘u qaysi bo‘g‘inga tushayotganini ayting.

Gapir, boshla, borgin, keling, kelsin, boray, keldi, olti, to‘qqiz, ikki

Eslab qoling: Urg‘u so‘zlashuv nutqida nutq ta’sirchanligini oshiradi.

454^{a}-mashq. Quyidagi grammatik topishmoqlarni ko‘chiring va tagiga chizilgan so‘zlarning qaysi bo‘g‘iniga urg‘u tushganini aniqlang.

So‘zlar bor **yozma** nutqda
Kichik birinchi harfi
Gap boshida kelganda,
Ulg‘ayar kichik harfi

Kimningdir o‘sgan sochi,
O‘ylab ko‘ring-chi,To‘ychi,
Qaysisi so‘z yasovchi?

Tub yasama bo‘ladi,
Qo‘shma-yu juft bo‘ladi,
Predmet, harakat belgi.
Ma’nosin bildiradi.

Bilib oling: O‘zbek tilida yuklamalar (-ku, -u, -yu,- da, -mi,-chi), ravish hosil qiluvchi qo‘shimchalar (-chi, -day (-dek)), shakl yasovchi qo‘shimchalar (-dir, -man, -san, -miz, -siz, -ma) urg‘u olmaydi.

454^{b}-mashq. Berilgan so‘zlar ishtirokida gaplar tuzing va urg‘u tushgan bo‘g‘inni aniqlang. Ushbu so‘zlardagi qo‘shimchalarning turini ayting.

Mardlarcha, gavhardek, qaynatma, menku, senmi, bildir, o‘qiymiz, borma.

Uyga vazifa: 454^{d}-mashq. «Halollik nima?» mavzusida matn tuzing va matndan ayrim so‘zlarni tanlab, urg‘u tushgan bo‘g‘inni belgilang.

III. Taqvim-mavzu rejadagi 168-dars – «Ma’nodosh so‘zlarda umumiy va xususiy ma’nolar» mavzusi bo‘yicha ikkinchi mashg‘ulot amaldagi darslikning «O‘quv yili oxirida takrorlash» bo‘limida takrorlash uchun ajratilgan soat hisobidan tashkil etiladi. Darslikdagi (208-bet) 199-dars – «Shakldosh so‘zlar. Ma’nodosh so‘zlar. Zid ma’noli so‘zlar»ga tegishli mashqlar taqvim-mavzu rejadagi 198-dars – «So‘zning o‘z va ko‘chma ma’nolari» mavzusini takrorlash darsiga singdirib o‘rganiladi. Taqvim-mavzu rejadagi 168-darsda quyidagi materiallardan foydalanish tavsiya etiladi:

168-dars. **Ma’nodosh so‘zlarda umumiy va xususiy ma’nolar (ikkinchi mashg‘ulot)**

514^{a}-mashq. Berilgan gaplardagi katta va kichik so‘zlarini ularning ma’nodoshlari (ulug‘, buyuk, ulkan, bahaybat, mayda, jajji) bilan almashtirib, ular orasidagi ma’no nozikliklarini tushuntirishga harakat qiling.

1. O‘zbek madaniyati tarixida Alisher Navoiyning o‘rni kattadir. (Gaz.) 2. G‘ordan ajdarhoning katta boshi ko‘rindi. (Ertakdan.) 3. Hovuz bo‘yida katta daraxt o‘sardi. (Gaz.) 4. Bu inda kichik bir qush yashaydi. (Ertakdan).

514^{b}-mashq. Quyidagi she'riy parchani o'qing. Unda qo'llangan ma'nodosh so'zlarni aniqlang va ma'no farqlarini izohlang.

Chunki sen yangi , toza bir kuchsan,
Bilaging bir temir, po'lat kabidir.
Chunki sen yog'du, nurga ko'p o'chsan,
Tilaging bir olov, bir o't kabidir.

(Chustiy)

Esda tuting. Ma'nodosh so'zlar nutqni bezaydi, ular nutqning ta'sirchanligini oshiradi.

514^{d}-mashq. Berilgan gaplardagi ajratib ko'rsatilgan so'zlarga quyidagi qavs ichida berilgan so'zlardan ma'nodoshlar tanlang.

1. Yangi **libos** muborak! (S.Z.) 2. Manzuraxon **odobli** qiz ekan. 3. Toshkent – **go'zal** shahar. 3. Shirin **kalom**, lazzatli **taom** mehmonlarni xursand etdi. (S.A.) 4. Oilamiz a'zolari ahil yashaydilar.

(kiyim, ko'rkam, chiroyli, ovqat, oziq, baodob, madaniyatli, so'z, gap, inoq, totuv).

514^{e}-mashq. Berilgan so'zlarni ma'no yaqinligiga ko'ra birlashtiring va ular orasidagi ma'no nozikligini aniqlang.

Anglamoq, azamat, baxt, Vatan, iqbol, polvon, mangu, tole, yurt, kuchli, toabad, diyor, ayamoq, saodat, umrbod.

Uyga vazifa: 514^{f}-mashq. Ko'chiring. Ajratib ko'rsatilgan so'zlarni qavsda berilgan so'zlar bilan almashtirib, ular orasidagi ma'no farqlarini tushuntiring.

1. Bu vazifani tez tushundi (fahmladi, angladi). 2. Pulni behuda sarflamang (xarajat qilmang). 3. Shahar va qishloqlarimiz kundan kunga go'zallashmoqda (ko'rkamlashmoqda). 4. Ko'k (osmon, samo) yuzini bulut qopladi (egalladi, bosdi.)

IV. Taqvim-mavzu rejadagi 176-dars – «Iboralar» mavzusi bo'yicha ikkinchi mashg'ulot amaldagi darslikning «O'quv yili oxirida takrorlash» uchun ajratilgan soat hisobidan tashkil etiladi. Darslikning 209-betidagi ushbu takrorlashga oid mashqlar taqvim-mavzu rejadagi 200-dars «Eskirgan va yangi so'zlar» mavzusini takrorlash darsiga singdirib o'rganiladi. Taqvim-mavzu rejadagi 176-darsda quyidagi materiallardan foydalanish tavsiya etiladi.

176-dars. **Iboralar (ikkinchi mashg‘ulot)**

534[a]-mashq. O‘qing. Berilgan gap juftlaridagi ajratib ko‘rsatilgan qismlarning ma’nosini qiyoslang. Farqlarini tushuntiring.

1. Kapalak uchib, boshqa gulga qo‘ndi. Ra’noning kapalagi uchib, joyida turib qoldi. 2. Eritilgan mum tez qotadi. Xatoni tuzatishning yo‘li topilmasa, kishining boshi qotadi. 3. Ot aravani tortadi. U o‘z aravasini tortsa ham katta gap. (S.A.) 4. Qo‘ylar to‘rt tomonga qarab qochdi. Qo‘shnilarning oralarida gap qochdi.

Bilib oling. Ikki va undan ortiq so‘zning qo‘shilishidan tuzilib, yaxlit ma’no ifodalaydigan birliklar ibora deyiladi. Ular so‘z birikmasi va gap shaklida bo‘ladi.

534[b]-mashq. Berilgan lug‘atdan iboralarning ma’nolarini bilib oling. Ular ishtirokida gaplar tuzing.

Barq urmoq – yashnatmoq
Bel bog‘lamoq – kirishmoq, boshlamoq
Lom-mim demadi – indamadi
Og‘zi qulog‘iga yetdi – xursand bo‘ldi
Tarvuzi qo‘ltig‘idan tushdi – bo‘shashdi
Sabr kosasi to‘ldi – ortiq chiday olmadi
Tepa sochi tikka bo‘ldi – jahli chiqdi, qizishdi
Kapalagi uchdi – qo‘rqib ketdi.

534[d]-mashq. Iboralarning ma’nosini izohlang.

qo‘li ochiq – saxiy
ko‘zi och –
bahri dilni ochmoq –
ko‘kka ko‘tarmoq –
og‘ziga talqon solmoq –
ko‘ngli bo‘sh –
yog‘ tushsa yalaguday –
bir yoqadan bosh chiqarmoq –

Esda tuting. Iboralar tarkibidagi so‘zlarni almashtirib bo‘lmaydi. Iboralar oddiy so‘zlar bilan ma’nodosh bo‘lib keladi, lekin badiiyligi, ifodaliligi bilan farqlanib turadi.

Uyga vazifa: 534[d]-mashq. Ko‘chiring. Ajratib ko‘rsatilgan iboralarning ma’nolarini tushuntiring.

1. Arzimagan narsaga adi-badi aytishib o‘tirmanglar, o‘g‘lim, uyat bo‘ladi. (H.N.) 2. Shu paytgacha polvonning bir so‘zi ikki bo‘lgan emas. (S.A.) 3. Mana, bugun katta ishga qo‘l urdik. (O.) 4. G‘ulomjon qishloqqa tarvuzi qo‘ltig‘idan tushib qaytdi. (M.Ism.) 5. Cholning dami ichiga tushib ketdi. (A.Q.) 6. G‘ulomjon jon kuydirib ishlar edi. (M.Ism.)

8-SINF O‘QUV DASTURIGA KIRITILGAN O‘ZGARTIRISHLAR BO‘YICHA TAVSIYALAR

Taqvim-mavzu rejadagi 46-dars – «Fe’l kesim va ot kesimning ifodalanishi» mavzusi bo‘yicha ikkinchi mashg‘ulot amaldagi darslikning «Kiritma gaplar» mavzusi uchun ajratilgan soat hisobidan tashkil etiladi. Darslikning 122-betidagi 94-dars «Kiritma gaplar» mavzusi o‘rta maxsus kasb-hunar ta’limi o‘quv dasturiga o‘tkazilganligi sababli o‘rganilmaydi. Taqvim-mavzu rejadagi 46-darsda quyidagi materiallardan foydalanish tavsiya etiladi:

<u>46-dars.</u> **Fe’l kesim va ot kesim (ikkinchi mashg‘ulot)**

123^{a}-mashq. Gaplarning kesimlarini topib, qaysi so‘z turkumi bilan ifodalanganini va kesimning qaysi turiga kirishini ayting.

1. Bu qarorni amalga oshirishdagi birinchi qadam – o‘qish. (O‘.U.)
2. Mingbuloq o‘zi yaxshi, suvi serob, lekin qarovsiz ko‘chalari tor, qing‘ir-qiyshiq. (O‘.U). 3. Uning Vohid Mirobidov haqidagi gaplari ham qiziq. (O.YO.) 4. Tabiatda hech qanday sirli kuch ta’sirida ro‘y beradigan narsa yo‘q. (J.Abd.) 5. Aytishlaricha, u qishloqqa qaytmaydi. 6. Bol yaxshi, boldan ham bola yaxshi. (Maqol)

123^{b}-mashq. Ko‘chiring. Har bir gapning kesimini topib, ifodalanishini namunadagidek ko‘rsating.

ot fe’l

N a m u n a: Bizning yurtimiz **chaman**, unda quvnab **o‘saman**. (Qo‘shiqdan)

1. So‘z chertib olinishi, har yoqlama tanlanishi lozim. (O.) Uzoqdan mayin qo‘shiq eshitila boshladi. Men seni endi tanidim, sen Sanobar opaning o‘g‘lisan-a? (P.Q.) Navbahor, ochildi gullar, sabza bo‘ldi bog‘lar. (Muqimiy) Moviy osmonda oq bulutlar suzib yuribdi. Halol yashamoq – xalqqa xizmat qilmoq. Maktab – ilm o‘chog‘i.

123^{d}-mashq. Ko‘chiring. Har bir gapning kesimini topib, so‘roq bering va qaysi so‘z turkumi bilan ifodalanganini ayting.

1. Gullab yotgan o‘rikzor xira pardaga burkandi. (S.A.) 2. Mehnatga ham zafarga o‘zingiz o‘rgatdingiz. (Zulfiya) 3. Kitob o‘qish kishining so‘z boyligini oshiradi va nutqini o‘stiradi. 4. Ey, do‘stlarim, sizni bu vatan ona kabi sevar shunchalar! (Z.D.) 5. O‘rinsiz g‘azab – o‘zingga azob. (Maqol) 6. Kerakli toshning og‘irligi yo‘q. (Maqol) 7. Gulzordagi oq, qizil, pushti

rang gullar quyosh nurida rang-barang tovlanadi. 8. Takrorlash ta’limning asosidir.

123[e]-mashq. Matnni o‘qib, mazmunini so‘zlab bering. Birinchi xat boshidagi gaplarning kesimi qaysi so‘z turkumi bilan ifodalanganini ayting.

ONA MEHRI

Ona. Mehri quyoshga teng ona. O‘z shafqati, nuri bilan bolaga qalb bergan, sevgi baxsh etgan – ona! Uning inoyat qilgan yuragi va muhabbati eng avval, onaning o‘ziga qaratilib, bola uni sevdi, ardoqladi…

Tunlari bedor: shirin uyqusini buzib, bolasiga halovat beradigan yoqimli allasi bilan ona farzandiga ruhiy lazzat bulog‘ini ochadi. Bola she’riyat va qo‘shiqqa umrbod maftun bo‘ladi. Bolasini ko‘zimning nuri, dilimning sururi, deydi. Uni yeru ko‘kka ishonmay, ko‘proq uxlab qolsa, xavotirlanadi, qattiqroq yig‘lasa, vahimaga tushadi. Parvona bo‘ladi. Buni qay so‘z bilan tasvirlasa bo‘ladi!

Agar menda ozgina bo‘lsa-da olijanoblik, axloqiy poklik, yaxshilik tuyg‘usi shakllangan bo‘lsa, bularning hammasi Onamdan. Ha, bola eng yaxshi fazilatlarni onadan o‘rganadi. Inson baxtidek ko‘rkamlik, tabiatan ulug‘lik, sog‘lomlik, xushnudlik – hammasi Onadan.

Ona kishilik dahosi yaratgan ilmni ham, tajribalarni ham ishga soladi. Bolani mehnatga o‘rgatadi. Aqlini peshlab, bolaga qurol ushlashdan to nozu ne’matlar yaratishgacha, shirin so‘zlab, o‘zgalar hurmatini topishgacha yo‘l – usullar bilan tanishtiradi. Toymasin, qoqilmasin, deb to‘g‘ri odimlashgacha saboq beradi. Ona – murabbiya. Ular kelajakka zo‘r ishonch bilan qaraydilar. Onalar – po‘lat iroda sohiblari: bolasi yo‘lida hamma qiyinchiliklarni yengadi. Ularning madhi hamisha kuylarda.

(M.Shayxzoda)

Uyga vazifa: 123[f]-mashq. Berilgan tayanch so‘zlar kesim vazifasida kelgan gaplar tuzing. Kesimning qaysi so‘z turkumi bilan ifodalanishiga ko‘ra turini izohlang.

yangradi, kuzatdi, erishdik, o‘qish, ko‘p, sinov.

9-SINF O‘QUV DASTURIGA KIRITILGAN O‘ZGARTIRISHLAR BO‘YICHA TAVSIYALAR

I. Taqvim-mavzu rejadagi 16-dars – «Bo‘lsa, esa so‘zlari yordamida bog‘langan qo‘shma gaplar» bo‘yicha ikkinchi mashg‘ulot amaldagi darslikning «Murakkab qo‘shma gap haqida ma’lumot» mavzusi uchun ajratilgan soat hisobidan tashkil etiladi. Darslikning 68-betidagi 39-dars – «Murakkab qo‘shma gap haqida ma’lumot» mavzusi o‘rta maxsus kasb-hunar ta’limi o‘quv dasturiga o‘tkazilganligi sababli o‘rganilmaydi. Taqvim-mavzu rejadagi 16-darsda quyidagi materiallardan foydalanish tavsiya etiladi:

16-dars. **Bo‘lsa, esa so‘zlari yordamida bog‘langan qo‘shma gaplar. (ikkinchi mashg‘ulot)**

78^{a}-mashq. O‘qing. Bog‘langan qo‘shma gaplarni turlarga ajrating. Har bir turning mazmun va bog‘lanishini izohlab bering.

1. O‘tloqlar yam-yashil, tizma tog‘lar tepasida esa oppoq qorlar yarqirab turadi. (CH.Ayt.) 2 Soy guvillab oqar va uning muzdek shamoli qirg‘oqda o‘sgan o‘tlarni silkitar edi. (O.) 3. Qaysi kishi maqtanchoq bo‘lsa, o‘sha kishining ko‘ngli har vaqt xijolatda bo‘ladi. (A. N.) 4. Kimning so‘zi to‘g‘ri bo‘lsa, uning xalq oldida e’tibori yuqori bo‘ladi. 5. Tashqarida chaqmoq yaltirar va bahor yomg‘iri salobatli shovillardi. (P.Q.) 6. Men o‘z Farg‘onamni maqtamoq bo‘lsam, yigiti Farhodu, qizi Shirindir. (G‘.G‘.)

78^{b}-mashq. Ko‘chiring. Berilgan gaplardagi bog‘lovchi vositalarning vazifalari va gapda ifodalayotgan ma’nolarini izohlang.

1. Kim grammatikani o‘rganmagan bo‘lsa, tilning tabiatini bilmaydi: u ko‘pincha noto‘g‘ri yoki mavhum gapiradi. 2. Samimiy aytilgan so‘z sodda bo‘ladi, chunki dilning hukmronligi tildan ustun bo‘ladi. (G‘.G‘.). 3. Agar siz haqiqatan yersiz bo‘lsangiz, tez kun ichida yer sizniki bo‘ladi. (A.Q.) 4. Yomg‘ir tomchilayotgan bo‘lsa ham, havo iliq edi. 5. Hali qish tugamagan bo‘lsa ham, bahor nafasi sezilardi. 6. Ilm qog‘ozga yozish, chizish bilan emas, balki o‘qimoq va uqmoq bilandir. (Zamaxshariy)

78^{d}-mashq. Gaplarni o‘qing. Bog‘lovchi-yuklamalarning ma’no va vazifasini sharhlang.

1. Arslonqul boshini qashib o‘yladi-da, Injil yoqasiga jo‘nadi. (O.) 2. Zayniddin sovuqdan qaltirasa ham, To‘g‘onbekning chiqishini kutdi. (O.) 3. Yomonligini sezdingmi, uni tezroq fosh qil. (T.M.) 4. Ular ko‘chalarni tomosha qildilar-u, biror tanish uchratmadilar. (N.G.) 5. Vatangadolar

hijratda mol-dunyo topsa-da, hech bir yurtdan o‘xshashini topmagan ona-Vatanning tuprog‘ini ko‘ziga surtish uchun O‘zbekistonga keladilar. (U.Mahkamov.) 6. Eshik g‘irch etib ochildi-da, Darveshali kirdi. 7. U o‘qimishli tavozeli odam bo‘lsa-da, ko‘p jihatlari bilan akasiga o‘xshamas edi. (O.) 8. Vatanga xizmat qilish to‘g‘risidagi va’dalaringiz esingizdami, yo unutib qo‘ydingizmi? (N.G‘)

Uyga vazifa: 78^{f}-mashq. «Adabiyot» darsligingizdagi biror badiiy parchadan ergashtiruvchi bog‘lovchilar vositasida bog‘langan qo‘shma gaplarga 3–4 ta misol topib yozing.

II. Taqvim-mavzu rejadagi 23-dars – «Ergashtiruvchi bog‘lovchili ergashgan qo‘shma gaplar» mavzusi bo‘yicha ikkinchi mashg‘ulot amaldagi darslikning «Bir necha ergash gapli murakkab qo‘shma gaplar» mavzusi uchun ajratilgan soat hisobidan tashkil etiladi. Darslikning 70-betidagi 40-dars – «Bir necha ergash gapli murakkab qo‘shma gaplar» mavzusi o‘rta maxsus kasb-hunar ta’limi o‘quv dasturiga o‘tkazilganligi sababli o‘rganilmaydi. Taqvim-mavzu rejadagi 23-darsda quyidagi materiallardan foydalanish tavsiya etiladi:

23-dars. **Ergashtiruvchi bog‘lovchili ergashgan qo‘shma gaplar (ikkinchi mashg‘ulot)**

99^{a}-mashq. Berilgan qo‘shma gaplardagi **shuning uchun** bog‘lovchisini **chunki** bog‘lovchisi, **chunki** bog‘lovchisini **shuning uchun** bog‘lovchisi bilan almashtiring. Bunda ular tarkibidagi sodda gaplar tartibi, ergash va bosh gaplarning o‘zaro munosabatida qanday o‘zgarish ro‘y berayotgani haqida xulosa chiqaring.

1. Bu yil cho‘llarda o‘t mo‘l, chunki yomg‘ir ko‘p yog‘di. 2. Kitobni bir kunga olgan edim, shuning uchun uni shu kechasidayoq o‘qib chiqdim. 3.Choyni damlaganimga ancha bo‘ldi, shuning uchun sovib qolgan bo‘lsa kerak. 4. Sinfimizda hamma bir jon-u bir tan, shuning uchun bizda qoloqlar yo‘q. 5. Dangasa bahona izlaydi, chunki mehnat unga yoqmaydi.

99^{b}-mashq. Sabab ma’nosini bildirib keladigan **chunki, zotan, zero, zeroki** bog‘lovchilarini qo‘llab qo‘shma gap tuzing. Bog‘lovchilarni bir-biri bilan almashtirib ko‘ring va xulosa chiqaring.

Bilib oling.

Zero, zeroki, zotan bog‘lovchilarida ko‘tarinkilik, kitobiy uslub bo‘yog‘i mavjud.

99^{d}-mashq. Quyida ikkita sodda gap va ergashtiruvchi bogʻlovchilar berilgan. Ushbu sodda gaplarni bogʻlovchilarning har biri bilan bogʻlab qoʻshma gaplar tuzing. Zarur boʻlganda, gaplarning oʻrnini, soʻzlar va ularning shakllarini oʻzgartiring.

Orif aka koʻtargan mavzu chuqurroq edi	/ shuning uchun / natijada / oqibatda / shu sababli / shu bois /	koʻpchilik indamay oʻtirdi
Baxtim bor	-ki chunki zeroki	har narsa goʻzal koʻrinadi mening koʻzimga

Bilib oling.

Ergashtiruvchi bogʻlovchilar oʻzining maʼnosiga mos ravishda ergash gapga sabab, maqsad, natija, shart, oʻxshatish kabi maʼnolarni beradi. Shuning uchun ergash gapli qoʻshma gaplar «sabab ergash gapli qoʻshma gaplar», «maqsad ergash gapli qoʻshma gaplar» kabi maʼnoviy turlarga boʻlinadi.

99^{e}-mashq. Qaysi gapda *deb* bogʻlovchisi sabab va qaysi gapda maqsad maʼnosini ifodalab kelayotganligini aniqlang.

1. Ukam oʻqisin deb, «Oygul bilan Baxtiyor» kitobchasini oldim. Ukam oʻqiydi deb, kutubxonadan kitob oldim. 2 Bolalar chiniqsin deb, turli musobaqalar oʻtkazildi. Oʻrtoqlarim kelishdi deb, koʻchaga chiqdim. 3. Oyim charchab qolmasinlar deb, opam bilan birga uylarni yigʻishtirdik. Taassurotini soʻzlayin deb, Zayniddin hujrasiga oʻzini urdi. (O.) 4. Kechalari uxlamay, shu yolgʻizimning umrini uzun qil deb, xudoga nola qilib chiqardi. (S.A.) Avlodlar qolsin deb, mustahkam va koʻrkam inshootlar bunyod etishmoqda.

Bilib oling.

Deb yarim bogʻlovchisi buyruq va shart mayli, kelasi zamon feʼlidan keyin kelsa, maqsad maʼnosini, oʻtgan zamon feʼllaridan keyin kelsa, sabab maʼnosini bildiradi.

99^{f}-mashq. Gaplarni oʻqing. Bosh gap va ergash gaplarni bogʻlovchi vositalarni almashtirib qoʻshma gaplarni qayta tuzing va gap mazmunida qanday oʻzgartirishlar yuz berganini ayting.

1. Kim yaxshi oʻqisa, u doʻstlari hurmatiga sazovor boʻladi. 2. Ishga chiqmasa, sir ochiladi. (A.Q.) 3. Boʻtaloq shunday chiroyli, yoqimli ediki,

hammaning havasi kelardi. (O.) 4. Ular biroz jim o‘tirishgach, Akbarxo‘ja gap ochdi. (R.T.) 5. Qishloqqa salqin tushishi bilan, saroyning katta sahnidagi chiroqlar yondi. (I.R.)

Savol va topshiriqlar.

1. Qo‘shma gaplar qismlarini bog‘lovchi **chunki** va **shuning uchun** bog‘lovchilari almashtirilganda, gap qurilishi va mazmunida qanday o‘zgarishlar sodir bo‘ladi?
2. Ergashtiruvchi bog‘lovchilar ergash gaplarda qanday ma’no munosabatlarini qo‘shadi? Misol keltiring.
3. **Deb**, ergashtiruvchi bog‘lovchi vazifasida kelganda gapda qanday ma’nolarni ifodalaydi?

Uyga vazifa: 99^{g}-mashq. Ergash gapli qo‘shma gap tuzing, unda qo‘shimchalarni bog‘lovchi vosita sifatida **natijada, oqibatda, shu sababli, shu bois** ergashtiruvchi bog‘lovchilarining har birini qo‘llash mumkin bo‘lsin.

III. Taqvim-mavzu rejadagi 25-dars – «Ko‘makchili qurilmalar yordamida ergashgan qo‘shma gaplar» mavzusi bo‘yicha mustahkamlash darsi amaldagi darslikning «Bir necha bosh gapli murakkab qo‘shma gaplar» mavzusi uchun ajratilgan soat hisobidan tashkil etiladi. Darslikning 71-betidagi 41-dars – «Bir necha bosh gapli murakkab qo‘shma gaplar» mavzusi o‘rta maxsus kasb-hunar ta’limi o‘quv dasturiga o‘tkazilganligi sababli o‘rganilmaydi. Taqvim-mavzu rejadagi 25-darsda quyidagi materiallardan foydalanish tavsiya etiladi:

25-dars. «Ko‘makchili qurilmalar yordamida ergashgan qo‘shma gaplar» mavzusi bo‘yicha mustahkamlash darsi

Mustahkamlash uchun savol va topshiriqlar.

1. Qanday gaplar qo‘shma gaplar deyiladi?
2. Qo‘shma gaplarning qanday turlari bor?
3. Qo‘shma gaplarning qismlarini bog‘lovchi vositalar qaysilar?
4. Teng bog‘lovchilar vositasida bog‘langan qo‘shma gap qismlari orasidagi munosabat qanday bo‘ladi?
5. Ergashtiruvchi bog‘lovchilar vositasida birikkan qo‘shma gap qismlari qay tarzda munosabatga kirishadi?
6. Qismlari faqat ohang vositasida bog‘langan qo‘shma gaplarni tavsiflang.
7. Qo‘shma gap tarkibidagi qism (sodda gap)lar yozuvda qanday tinish belgilari bilan ajratiladi?

8. Ko‘makchili qurilmalar yordamida ergashgan qo‘shma gaplarga misol keltiring.

1-topshiriq. «Qo‘shma gaplarga kim ko‘p misol topadi?» o‘yinini tashkil qiling. Sinf o‘quvchilari 3 guruhga bo‘linadi. Qur’a tashlanib, ularning guruh raqamlari aniqlanadi. So‘ng 5 daqiqa vaqt berilib, 1-guruh bog‘langan qo‘shma gaplarga, 2-guruh bog‘lovchisiz bog‘langan qo‘shma gaplarga, 3-guruh ergash gapli qo‘shma gaplarga misollar topadi va alohida bir varaqqa raqamlab yozib chiqadi. Misollar yozilgan varaqlar o‘qituvchi tomonidan yig‘ib olinadi va misollar o‘rtada muhokama qilinadi. Eng ko‘p va to‘g‘ri misol topgan guruh g‘olib deb e’lon qilinadi.

2-topshiriq. «Matndagi qo‘shma gaplarni kim tez va to‘g‘ri aniqlaydi?» o‘yinini o‘tkazing. O‘qituvchi «Adabiyot» darslik-majmuasidan shu kunlarda o‘rganilayotgan badiiy asar matnidan ikki betni tanlab, shu betlarda nechta qo‘shma gap mavjudligini e’lon qiladi. Ularni topish va shu qo‘shma gaplar qismlarini bog‘lovchi vositalarni izohlash uchun o‘qituvchi o‘quvchilarga 5–7 daqiqa vaqt beradi. O‘quvchilar javobni alohida varaqqa yozadilar. O‘qituvchi dastlabki 10 ta javobni yig‘ib olgandan so‘ng o‘yinni to‘xtatadi. Natijalar e’lon qilinadi.

3-topshiriq. Gaplarda qo‘llangan bog‘lovchi vositalarning (turlari bo‘yicha) ro‘yxatini tuzing.

1. Shu onda qattiq qarsak chalindi-yu, hamma o‘rnidan turdi. (A.Q.) 2. Daryo tomondan guvillab esib turgan shabada yo‘l bo‘yidagi o‘t-o‘lanlarni tebratar hamda sarg‘ayib borayotgan arpalar undan mavj urar edi. (A.Q.) 3. Goh derazaga olov ilingandek bo‘ladi, goh tomda tunuka ustida nimalardir dahshat bilan yugurayotgandek tuyulardi. (S.Z.) 4. Men xalqqa juda kam o‘rgatganman, lekin o‘zim undan ko‘p narsalarni o‘rganganman. (AS.M.) 5. Qor tingan-u, ammo quyosh bulutlar orasidan chiqa olmay garang. 6. Elmurodga tashakkur e’lon qildi va yonidan o‘z soatini chiqarib taqdim etdi. (SH.) 7. Kech edi… lekin uni ko‘rdi, daf’atan ko‘zi ilindi. (E.A’zamov) 8. Mashrabning ko‘nglidagi butun g‘urbat birdan bulutday to‘zg‘idi va u yerga sakrab tushdi. 9. Bu odat eskirgan bo‘lsa eskirgandir, ammo hozir Malohatga ma’qul edi. (I.R.)

4-topshiriq. Guruhlarga bo‘linib, qo‘shma gaplarning qismlarini bog‘lovchi vositalar haqida kichik ilmiy ma’ruza tayyorlang, uni sinfda muhokama qiling.

Uyga vazifa: 5-topshiriq «O‘zbekiston – rivojlanish yo‘lida» mavzusida insho yozing. Unda qo‘shma gaplardan foydalaning va ularning qismlarini bog‘lovchi vositalarni izohlang.

Taqvim-mavzu rejadagi 44-dars – «Qo‘shma gap turlarining ma’nodoshligi» mavzusi bo‘yicha ikkinchi mashg‘ulot amaldagi darslikning «Aralash murakkab qo‘shma gaplar» mavzusi uchun ajratilgan soat hisobidan tashkil etiladi. Darslikning **73-betidagi** 42-dars – «Aralash murakkab qo‘shma gaplar» mavzusi o‘rta maxsus kasb-hunar ta’limi o‘quv dasturiga o‘tkazilganligi sababli o‘rganilmaydi. Taqvim-mavzu rejadagi 44-darsda quyidagi materiallardan foydalanish tavsiya etiladi:

45-dars. **Qo‘shma gap turlarining ma’nodoshligi (ikkinchi mashg‘ulot)**

165[a]-mashq. 1-topshiriq. Berilgan sodda gap juftliklaridan quyida berilgan bog‘lovchi vositalar yordamida qo‘shma gap hosil qiling. Bunda kesimning bo‘lishli-bo‘lishsizligini, mayl-zamon shakllarini, gaplarning joylashish tartibini o‘zgartirishingiz mumkin.

Gap juftliklari:

1. Bahor keldi. Dalada ishlar avj oldi. 2. Xonada chiroq o‘chdi. Tomosha boshlandi. 3. Orzularimiz ko‘p. Maktabni tugatyapmiz.

Bog‘lovchi vositalar:

1) ohang (yozuvda tinish belgilari);
2) teng bog‘lovchilar: **va, hamda, ham…ham, yoki, ammo, lekin, biroq…;**
3) bog‘lovchi-yuklamalar: **-u, (-yu),-ku, -mi, hamki,…;**
4) ergashtiruvchi bog‘lovchilar: agar, basharti, modomiki, **-ki, chunki, shuning uchun, zero (zeroki), natijada, shu sababli, …;**
5) nisbiy so‘zlar: **qachon… o‘shanda, qayerda… o‘sha yerda, qancha… shuncha…**

N a m u n a : 1. Bahor keldi, dalada ishlar avj oldi. 2. Bahor keldi-yu, dalada ishlar avj oldi. 3. Bahor keldi – dalada ishlar avj oldi. 4. Bahor keldi va dalada ishlar avj oldi. 5. Ham bahor keldi, ham dalada ishlar avj oldi. 6. Bahor keldi, natijada dalada ishlar avj oldi…

2-topshiriq. Yuqorida bajarilgan mashqlar asosida quyidagi savollarga javob bering.

1. Yuqorida berilgan bog‘lovchilardan ayrimlari bilan sodda gaplarni qo‘shma gapga aylantirish mumkin emas. Buning sababi nimada? Fikringizni isbotlang.

2. Berilgan sodda gaplarni ko‘rsatilgan bog‘lovchi vositalarning ikkitasi (uchtasi, to‘rttasi…) bilan bog‘lab, qo‘shma gaplar tuzish mumkinmi? Qismlari har xil bog‘lovchilar vositasida bog‘langan bunday qo‘shma gaplar orasida qanday farq bor?

165^b-mashq. Mazmuni o‘zaro yaqin, lekin har xil bog‘lovchi vositalar bilan bog‘langan qo‘shma gaplar tuzing. Ularning orasidagi farqni izohlang.

N a m u n a : 1. Eshik ochildi, xonaga rassom kirib keldi.

2. Eshik ochildi va xonaga rassom kirib keldi.
3. Eshik ochildi-da, xonaga rassom kirib keldi.
4. Eshik ochildi-yu, xonaga rassom kirib keldi.
5. Eshik ochildi, chunki xonaga rassom kirib keldi.
6. Xonaga rassom kirib keldi, shuning uchun eshik ochildi.
7. Qachon eshik ochilsa, xonaga rassom kirib keladi.

Farqlar. 1-va 2-gaplarda harakatlarning birin-ketin sodir bo‘lishi, 3-gapda ish-harakatlarning bir-biridan uzilmaganligi, 4-va 5-gaplarda sabab, natija ma’nolari, 6-,7-gapda payt, shart va o‘zaro mutanosiblik, bog‘liqlik ma’no nozikliklari ifodalangan.

165^d-mashq. She’rni o‘qing va har bir tinish belgisining vazifasini sharhlang.

KASHMIRDA

Bir qamar siymoni ko‘rdim baldai Kashmirda,
Ko‘zlari masxur-u yuz jodu etur tasxirda.
Zarra-zarra zar sochar boshing‘-a har kun oftob,
Subh kelgach, kecha yotib chashmai iksirda.
Bir ko‘rib chohi zaqan Horut ila Morut ikov,
Chohi Bobil ichra qolmishlar bo‘lak tadbirda.
Lam’al qiyg‘och ko‘zidin aning barqi nigoh,
Tezlik javharlari gar bo‘lsa har shamshirda.
Qoshi uzra xolining asroridin bir nuqtadur,
Surayi Nun o‘qidim payvasta har tafsirda.
Forig‘ ermas hech kim ul dilraboning ishqidin,
Zulfiga dilbastalig‘i har bir javon-u pirda.
Aydim: «Ey, jon ofati, zulfingga bo‘lmishman asir!»
Aydi: «Bu savdoni qo‘y, umring o‘tar zanjirda!».
«Nuqta lab ustida bejodur», – dedim, aydi kulib:
«Sahv qilmish kotibi qudrat magar tahrira».
Aydi: «Ey bechora, qilding na uchun tarki vatan?»
Man dedim: «G‘urbatda Furqat bor ekan taqdirda!»

(Furqat)

Savol va topshiriqlar.

1. Nima uchun qo‘shma gaplar qismlarini bog‘lovchi vositalarda ma’nodoshlik va vazifadoshlik mavjud?
2. Qo‘shma gaplar qismlarini bog‘lovchi vositalar ma’nodoshligining lug‘aviy ma’nodoshlik (chiroyli// go‘zal), grammatik ma’nodoshlik (akamga oldim// akam uchun oldim) bilan qanday aloqasi bor?
3. Ohang, teng bog‘lovchi va bog‘lovchi-yuklamalar vazifadoshligiga misollar keltiring.

Uyga vazifa: 165^{e}-mashq. Berilgan qo‘shma gaplar qismlari orasidagi bog‘lovchi vositalarni ularning vazifadoshlari bilan almashtirib ko‘chiring.

1. Zal jim, xalq parda ochilishini kutar edi (A.Q.) 2. Qo‘shning tinch – sen tinch. (Maqol)

V. Taqvim-mavzu rejadagi 50-dars – «Ko‘chirma gapli qo‘shma gaplarda tinish belgilarining qo‘llanishi» mavzusi bo‘yicha ikkinchi mashg‘ulot amaldagi darslikning «Qismlari uyushgan murakkab qo‘shma gaplar» mavzusi uchun ajratilgan soat hisobidan tashkil etiladi. Darslikning **75-betidagi** 43-dars – «Qismlari uyushgan murakkab qo‘shma gaplar» mavzusi o‘rta maxsus kasb-hunar ta’limi o‘quv dasturiga o‘tkazilganligi sababli o‘rganilmaydi. Taqvim-mavzu rejadagi 50-darsda quyidagi materiallardan foydalanish tavsiya etiladi:

51-dars. Ko‘chirma gapli qo‘shma gaplarda tinish belgilarining qo‘llanishi (ikkinchi mashg‘ulot)

Bilib oling.

Ko‘chirma gaplar (agar matn dialog shaklida bo‘lmasa) doim qo‘shtirnoq ichida yoziladi.

Muallif gapi va ko‘chirma gapning qurilmadagi o‘rniga ko‘ra, tinish belgilarining qo‘llanishi quyidagicha bo‘ladi:

1. Muallif gapi oldin, ko‘chirma gap keyin joylashganda:
   a) darak gap bo‘lsa: **M: « K »**
   b) so‘roq gap bo‘lsa: **M: « K? »**
   d) buyruq yoki undov gap bo‘lsa: **M: «K! »**
2. Ko‘chirma gap oldin, muallif gapi keyin joylashganda:
   a) darak gap bo‘lsa: **«K», ---- m.**
   b) so‘roq gap bo‘lsa: **«K? » --- m.**
   d) buyruq yoki undov gap bo‘lsa: **«K! » --- m.**
3. Muallif gapi ko‘chirma gapning o‘rtasida joylashganda:
   a) darak gap bo‘lsa: **«K, --- m. --- K».**

b) so‘roq gap bo‘lsa: **«K, --- m, --- K?».**

d) buyruq yoki undov gap bo‘lsa: **«K,--- m,--- K!».**

4. Ko‘chirma gap muallif gapining o‘rtasida joylashganda:

a) darak gap bo‘lsa: **M: «K», --- m.**

b) so‘roq gap bo‘lsa: **M: «K? ». --- m.**

d) buyruq yoki undov gap bo‘lsa: **M: «K! » --- m.**

Savollarga javob bering.

1. Gap qurilmasi ko‘chirma darak gap bilan tugasa, nuqta qo‘shtirnoq ichiga qo‘yiladimi yoki qo‘shtirnoqdan tashqaridami? Ko‘chirma gap undov, buyruq gap bo‘lsa-chi?
2. Muallif gapi darak gap bo‘lsa va u ko‘chirma gap ichida kelsa, muallif gapidan keyin qanday tinish belgi qo‘yiladi?
3. Ko‘chirma darak gap muallif gapidan oldin yoki o‘rtasida kelsa, ko‘chirma gap oxirida qanday tinish belgisi qo‘yiladi? Ko‘chirma gap so‘roq, undov gap bo‘lsa-chi?

204ᵃ-mashq. Berilgan gaplarda qo‘llanilgan tinish belgilarining vazifalarini sharhlang.

1. «Bilsangiz, haydalish kuyini chalingiz, ajralish kuyini chalingiz!» – dedi Otabek sarxush tovush bilan. (A.Qod.) 2. Solih Mahdum qizidan achchiqlanib dedi: «Juda sustqadamsan-a, Ra’no, seni talqon yeb suvga yuborgan kishi qaytib kelguningcha tiqilib o‘ladi!» (A.Qod.) 3. «Humoyunjon, – dedi Xonzoda begim iltimoskorona tovush bilan. – Ma’sum bolalarning kurashi bezarar, ammo toj-u taxtli og‘a-inilarning adovati qanchalik baxtsizliklar keltirishini o‘zingiz ko‘rib turibsiz» (P.Q.) 4. Akbar sarkardalarni mashvaratga yig‘ib shunday dedi: «O‘g‘il bilan jang qilish taqdirimda bor ekan! Ikki yuzta harbiy kema tayyor qilinsin». (P.Q.) 5. «Jaloliddinning ketmoni dalasiday keladi», – deydi el. (T. Murod)

204ᵇ-mashq. Ko‘chirma gap va muallif gapini topib, ularning o‘rnini aniqlang. Tinish belgilarining qo‘yilishiga e’tibor bering.

1. «Qiziq ekan, Ra’noga ko‘rsataman buni…», – dedi u o‘z-o‘zicha ruhlanib. (H.N.). 2. «Siz meni mazax qilmay qo‘ya qoling!» – dedi zarda qilib xo‘jayin. (N.Safarov) 3. «Dalilim yo‘q, – dedi Bo‘taboy qo‘rslik bilan, – shunga chaqirganmidingiz?» (S.A.) 4. «Nima ko‘rdingiz?» – dedi polvon. «Hech narsa», – dedi qo‘rboshi. (A.Q.) 5. Navbat o‘ziga kelganda, ayvondan turib Mahdum baqirdi: «Ra’no, akangning qo‘liga suv quy!» (A.Qod.) 7. «Bozorni ko‘rdingmi? Qo‘y bozoriga bordingmi?» – so‘raydi dadam, muloyim tabassum bilan. (O.)

204[d]-mashq. Ko‘chirma va muallif gapini aniqlab, tinish belgilarini qo‘yib ko‘chiring.

1. Barno uzr so‘raganday, ovozini pasaytirib dedi endi sizning gaplaringizga quloq solaman. (H.N.) 2. Ha dedi Nafisa qat’iy qilib aytmoqchi emas edim endi aytadigan bo‘ldim. (As.M.) 3. Bu – haqiqat! dedi Orif aka. (As.M.) 4. Azimjon, kun tig‘iga qolmay yo‘lga chiqib olaylik dedi Ochil buva mashina tomon yurib. (As.M.)

5. Adabiyot gap boshladi,
Yangi fikr axtarib;
Men darslarning burrosiman
Der darrovdan maqtanib. (P.Mo‘min)

6. «Ona tili» turib dedi o‘z tilini bilmay turib, bilish qiyin boshqani. (P.Mo‘min) 7. Bu o‘ljalar dedi Olimov bolalarni tinchitib maktab biologiya xonasiga kerak. (H.N.) 8. Men ham, birodar, sendan qolishmaydigan bo‘laman derdi u Karpovichning suratiga qarab. (B.Polevoy) 9. Endi dam olamiz dedi Bektemir Zinaning sovuq, oqargan yuzini silab. (O.) 10. Buksirni qisqa bog‘lang deb buyurdi Komila. (As.M.)

Savol va topshiriqlar.

1. Ko‘chirma gapli qurilmalarda muallif gapi bilan ko‘chirma gap qanday tinish belgilari bilan ajratilishi haqida so‘zlang.
2. Muallif gapi bilan ko‘chirma gapning o‘rni almashtirilsa, tinish belgilari o‘zgaradimi?

Uyga vazifa: 204[e]-mashq. Yozma manbalardan muallif gapi – ko‘chirma gap – muallif gapi qolipidagi 3 ta misol topib yozing.

TAQVIM-MAVZU REJA

5-SINF

204 soat (haftasiga 6 soat)

Darslar tartibi	Mavzular	Dars soati
	I CHORAK	**54 soat**
1-dars	Kirish suhbati. Til ijtimoiy hodisa	1
2-dars	O‘zbek tili – Davlat tili	1
	Takrorlash	
3-dars	Ayrim unlilar imlosi	1
4-dars	Ayrim undoshlarning yozilishi	1
5-dars	Bosh va kichik harflarning qo‘llanishi	1
6-dars	Bir tovush bilan farq qiladigan so‘zlar ma’nosi va imlosi	1
7-dars	Ma’nodosh so‘zlar	1
8-dars	Shakldosh so‘zlar	1
9-dars	Zid ma’noli so‘zlar	1
10-dars	Qo‘shma so‘zlar imlosi	1
11-dars	Juft so‘zlar imlosi	1
12-dars	Darak, so‘roq, buyruq va his-hayajon gaplarda tinish belgilari	1
13-dars	1-nazorat ishi	1
	Sintaksis va punktuatsiya	
14-dars	Sintaksis va punktuatsiya	1
15-dars	Gap	1
16-dars	Gapda so‘zlarning qo‘llanishi	1
17-dars	So‘z birikmasi	1

18–19-darslar	2-nazorat ishi	2
20-dars	Gaplarning ifoda maqsadiga ko‘ra turlari	1
21-dars	Darak gap	1
22-dars	So‘roq gap	1
23-dars	So‘roq olmoshlari yordamida ifodalangan so‘roq gaplar	1
24-dars	So‘roq yuklamalari yordamida ifodalangan so‘roq gaplar	1
25-dars	Buyruq gap	1
26-dars	Istak gap	1
27-dars	His-hayajon gap	1
28-dars	Mustahkamlash darsi	1
29–30-darslar	3-nazorat ishi	2
31-dars	Gap bo‘laklari	1
32-dars	Kesim	1
33-dars	Fe’l kesim va ot kesim	1
34-dars	Ega	1
35–36-darslar	4-nazorat ishi	2
37-dars	Sodda yig‘iq va sodda yoyiq gaplar	1
38-dars	Hol	1
39-dars	To‘ldiruvchi	1
40-dars	To‘ldiruvchini hokim bo‘lakka bog‘lovchi vositalar	1
41-dars	Aniqlovchi	1
42-dars	Sifatlovchi aniqlovchi	1
43-dars	Qaratqich aniqlovchi	1

44–45-darslar	5-nazorat ishi	2
46-dars	Uyushiq bo‘lakli gaplar va ularda tinish belgilarining ishlatilishi	1
47-dars	Uyushiq bo‘lakli gaplarda umumlashtiruvchi so‘zlar va ularda tinish belgilarining ishlatilishi	1
48-dars	Undalmali gaplar	1
49-dars	Undalmali gaplarda tinish belgilari	1
50-dars	6-nazorat ishi	1
51-dars	Kirish so‘zlar	1
52-dars	Kirish so‘zlarning gapdagi o‘rni	1
53-dars	Qo‘shma gap	1
54-dars	Takrorlash	1
	II CHORAK	**42 soat**
55-dars	Ko‘chirma gaplar	1
56–57-darslar	Ko‘chirma gaplarda tinish belgilarining ishlatilishi	2
58-dars	Dialog va ularda tinish belgilarining ishlatilishi	1
59-dars	7-nazorat ishi	1
	Takrorlash	
60-dars	Gaplarning ifoda maqsadiga ko‘ra turlari	1
61-dars	Gap bo‘laklari	1
62-dars	Undalma, kirish so‘zlar, ko‘chirma gaplar	1
63–64-darslar	8-nazorat ishi	2
	Morfologiya	
65-dars	So‘z turkumlari, mustaqil va yordamchi so‘zlar	1
66-dars	Ot	1

67-dars	Turdosh va atoqli otlar	1
68-dars	Kelishik qo‘shimchalari	1
69-dars	Egalik qo‘shimchalari	1
70-dars	Sifat	1
71-dars	Sifat darajalari	1
72-dars	Son	1
73-dars	Sonlarning yozilishi	1
74-dars	Olmosh	1
75-dars	Mustahkamlash darsi	1
76-dars	9-nazorat ishi	2
77-dars	Fe’l	1
78-dars	Fe’l zamonlari	1
79-dars	O‘tgan zamon	1
80-dars	Hozirgi zamon	1
81-dars	Kelasi zamon	1
82-dars	Shaxs-son qo‘shimchalari	1
83-dars	Ravish	1
84-dars	10-nazorat ishi	1
85-dars	Yordamchi so‘zlar	1
86-dars	Bog‘lovchilar	1
87-dars	Ko‘makchilar	1
88-dars	Yuklama	1
89-dars	Undov va taqlid so‘zlar	1
90-dars	11-nazorat ishi	1
91-dars	So‘zlarning tuzilishiga ko‘ra turlari	1
92-dars	Qo‘shma so‘zlar	1

93-dars	Qo‘shma so‘zlar imlosi	1
94-dars	Juft so‘zlar va ularning imlosi	1
95-dars	12-NI	1
96-dars	Takroriy so‘zlar va ularning imlosi	1

Darslar tartibi	**Mavzular**	**Dars soat**
	III CHORAK	**60 soat**
	Takrorlash	
97-dars	Mustaqil so‘zlar	1
98-dars	Yordamchi so‘zlar	1
99–100-darslar	13-nazorat ishi	2
	Fonetika. Grafika	
101-dars	Tilshunoslik va uning bo‘limlari	1
102-dars	Fonetika va grafika	1
103-dars	Nutq tovushi va harf	1
104-dars	Unli tovushlar	1
105-dars	Undosh tovushlar	1
106-dars	Nutq a’zolari	1
107–108-darslar	14-nazorat ishi	2
109-dars	Takrorlash	1
110-dars	Lab tovushlari	1
111-dars	Til tovushlari	1
112-dars	Burun tovushlari	1
113-dars	Bo‘g‘iz tovushlari	1
114-dars	Mustahkamlash darsi	1

115-dars	Nutq tovushlarining ma’no farqlash vazifasi	1
116-dars	O‘zbek alifbosi	1
117–118-darslar	15-nazorat ishi	2
119-dars	Talaffuz va imlo me’yorlari	1
120-dars	Unlilar talaffuzi va imlosi. **U** va **I** unlilarining talaffuzi va imlosi	1
121-dars	**A** va **O** unlilari talaffuzi va imlosi	1
122-dars	Qator kelgan unlilar talaffuzi va imlosi	1
123-dars	**O‘** unlisining talaffuzi va imlosi	1
124-dars	**E** unlisining talaffuzi va imlosi	1
125-dars	Mustahkamlash darsi	1
126–127-darslar	16-nazorat ishi	2
128-dars	Ayrim undoshlarning talaffuzi va imlosi. Jarangli va jarangsiz undoshlar talaffuzi va imlosi	1
129-dars	**G-k, q-g‘** undoshlari talaffuzi va imlosi	1
130-dars	**Q** va **g‘** undoshlari bilan tugagan so‘zlarga qo‘shimchalarning qo‘shilishi va ularning imlosi	1
131-dars	**B, m** undoshlaridan oldin kelgan **n** undoshining talaffuzi va imlosi	1
132-dars	Takrorlash	1
133-dars	Ayrim harflar izohi. **J, j** harfi va tovushi	1
134-dars	**X, x** va **H, h** harflari	1
135-dars	**F, f** undoshlarining talaffuzi va imlosi	1
136-dars	**Ng, ng** harflari birikmasi va uning vazifalari	1
137-dars	**Sh, sh** va **Ch, ch** harflar birikmalari hamda ularning vazifalari	1
138-dars	Mustahkamlash darsi	1

139–140-darslar	17-nazorat ishi	2
141-dars	Qo‘sh undoshlar talaffuzi va imlosi	1
142-dars	Tutuq belgisining ishlatilishi	1
143-dars	Qator undoshlarning talaffuzi va imlosi	1
144-dars	Mustahkamlash darsi	1
145-dars	Bo‘g‘in va uning turlari	1
146-dars	Bo‘g‘in ko‘chirish qoidalari	1
147–148 darslar	Urg‘u va uning turlari	2
149-dars	Tovushlarning orttirilishi va tushib qolishi	1
150-dars	Mustahkamlash darsi	1
151-152 darslar	18-nazorat ishi	2
	Takrorlash	
153-dars	Unlilar talaffuzi va imlosi	1
154-dars	Ayrim undoshlar talaffuzi va imlosi. Qo‘sh va qator undoshlar talaffuzi hamda imlosi	1
155-dars	Bo‘g‘in ko‘chirish qoidalari. Tovushlarning orttirilishi va tushib qolishi	1
156-dars	Umumlashtiruvchi dars	1
	IV CHORAK	**48 soat**
	Leksikologiya	
157-dars	Leksikologiya haqida suhbat	1
158-dars	So‘zning atash ma’nosi	1
159-dars	Bir ma’noli va ko‘p ma’noli so‘zlar	1
160-dars	So‘zning o‘z va ko‘chma ma’nolari	1
161–162-darslar	19-nazorat ishi	2

163-dars	Shakldosh so‘zlar	1
164-dars	Uyadosh so‘zlar	1
165-dars	Paronimlar	1
166-dars	Ma’nodosh so‘zlar	1
167–168-darslar	Ma’nodosh so‘zlarda umumiy va xususiy ma’nolar	2
169-dars	Zid ma’noli so‘zlar	1
170-dars	Mustahkamlash darsi	1
171-dars	O‘zbek tili leksikologiyasining boyish manbalari	1
172-dars	20-nazorat ishi	1
173-dars	Eskirgan so‘zlar	1
174-dars	Yangi so‘zlar	1
175–176-darslar	Iboralar	2
177-dars	Tasviriy ifoda	1
178-dars	Mustahkamlash darsi	1
179–180-darslar	21-nazorat ishi	2
181-dars	Atamalar. Ilmiy atamalar	1
182-dars	Kasbiy atamalar	1
183-dars	Shevaga xos so‘zlar	1
184-dars	Olinma so‘zlar	1
185-dars	Lug‘at va lug‘atshunoslik	1
186-dars	Lug‘at turlari va ulardan foydalanish	1
187-dars	Mustahkamlash darsi	1
188–189-darslar	22-nazorat ishi	2

O‘quv yili oxirida takrorlash		
190-dars	Gaplarning ifoda maqsadiga ko‘ra turlari	1
191-dars	Gap bo‘laklari	1
192-dars	Mustaqil so‘zlar	1
193-dars	Yordamchi so‘zlar	1
194-dars	Unli tovushlar	1
195-dars	Undosh tovushlar	1
196-dars	Bo‘g‘in va urg‘u	1
197–198-darslar	23-nazorat ishi	2
199-dars	So‘zning o‘z va ko‘chma ma’nolari. Shakldosh so‘zlar. Ma’nodosh so‘zlar. Zid ma’noli so‘zlar	1
200-dars	Eskirgan va yangi so‘zlar. Iboralar va tasviriy ifodalar. Lug‘atshunoslik	1
201-dars	Atamalar. Shevaga xos so‘zlar. Olinma so‘zlar	1
202–203-darslar	24-nazorat ishi	2
204-dars	Yakuniy dars	1

6-SINF

170 soat (haftasiga 5 soat)

Darslar tartibi	Mavzular	Dars soati
1-dars	O‘zbekistonda Davlat tili va boshqa tillarning rivoji	1
	I CHORAK	**45 soat**
	5-sinfda o‘tilganlarni takrorlash	
2-dars	Unli tovushlar	1
3-dars	Undosh tovushlar	1
4-dars	O‘zbek alifbosi va imlo qoidalari	1
5-dars	Bo‘g‘in va urg‘u	1
6-dars	Bir ma’noli va ko‘p ma’noli so‘zlar	1
7-dars	So‘zlarning shakl va ma’no munosabatiga ko‘ra turlari	1
8-dars	Eskirgan va yangi so‘zlar. Atamalar. Shevaga xos so‘zlar. Iboralar. Lug‘atshunoslik	1
9–10-darslar	1-nazorat ishi	2
	Morfologiya	
11-dars	Morfologiyaga kirish	1
12-dars	So‘z tarkibi	1
13-dars	Asos va qo‘shimchalar	1
14-dars	Qo‘shimchalar tasnifi	1
15-dars	So‘z yasovchi qo‘shimchalar	1
16-dars	Tub va yasama so‘zlar	1
17-dars	Shakl yasovchi qo‘shimchalar va ularning tasnifi	1
18-dars	So‘z tarkibida tartib	1
19-dars	Mustahkamlash	1

20–21-darslar	2-nazorat ishi	2
So‘z turkumlari		
22-dars	To‘plam va tasniflar	1
23-dars	So‘z turkumlari	1
24-dars	Fe’l	1
25-dars	Harakat va holat fe’llari	1
26-dars	O‘timli va o‘timsiz fe’llar	1
27-dars	Fe’l nisbatlari	1
28-dars	Aniq nisbat	1
29–30-darslar	3-nazorat ishi	2
31-dars	O‘zlik nisbat	1
32-dars	Majhul nisbat	1
33-dars	Orttirma nisbat	1
34-dars	Orttirma nisbat qo‘shimchalarining ishlatilishi	1
35-dars	Birgalik nisbati	1
36-dars	Fe’llarning vazifa shakllari	1
37–38-darslar	4-nazorat ishi	2
39-dars	Harakat nomi	1
40-dars	Harakat nomining yasalishi	1
41–42-darslar	Mustahkamlash	1
43-dars	5-nazorat ishi	1
44–45-dars	Takrorlash	2

	II CHORAK	35 soat
46-dars	Sifatdosh	1
47-dars	Sifatdoshlarning zamon shakllari. O‘tgan zamon sifatdoshi	1
48-dars	Hozirgi va kelasi zamon sifatdoshlari	1
49-dars	Sifatdoshning bo‘lishli va bo‘lishsiz shakllari	1
50-dars	6-nazorat ishi	1
51-dars	Ravishdosh	1
52-dars	Ravishdoshlarning ma’no turlari	1
53-dars	Ravishdosh yasovchi qo‘shimchalar talaffuzi va imlosi	1
54-dars	Mustahkamlash	1
55-dars	Ko‘makchi fe’llar	1
56–57-dars	Ko‘makchi fe’lning ma’nolari	2
58–59-darslar	7-nazorat ishi	2
60-dars	Fe’llarning yasalishi	1
61-dars	Ayrim fe’l yasovchi qo‘shimchalar imlosi	1
62-dars	Fe’llarning tuzilishiga ko‘ra turlari. Sodda fe’llar	1
63-dars	Qo‘shma fe’llar	1
64-dars	Juft fe’llar	1
65-dars	Mustahkamlash	1
66–67-darslar	8-nazorat ishi	2
68-dars	Fe’lning ma’noviy guruhlari	1
69-dars	Fe’llarning munosabat shakllari	1
70-dars	Fe’llarning zamon shakllari	1
71-dars	9-nazorat ishi	1

72-dars	O‘tgan zamon shakllari	1
73-dars	O‘tgan zamon shakllarining yasalishi	1
74-dars	O‘tgan zamon shakllarida to‘liqsiz fe’lning ishlatilishi	1
75-dars	Hozirgi zamon shakllari	1
76-dars	Hozirgi zamon shakllarining talaffuzi va imlosi	1
77-dars	Kelasi zamon shakllari	1
78-dars	Mayl shakllari	1
79-dars	10-nazorat ishi	1
80-dars	Takrorlash	1
	III CHORAK	**50 soat**
81-dars	Xabar mayli	1
82-dars	Buyruq-istak mayli	1
83-dars	II shaxs buyruq-istak mayli qo‘shimchalarining qo‘llanishi va ma’nolari	1
84-dars	Mustahkamlash	1
85-dars	Shart mayli	1
86-dars	Shaxs-son shakllari	1
87–88-darslar	11-nazorat ishi	2
89-dars	Ot	1
90-dars	Otlarning tuzilishiga ko‘ra turlari. Sodda ot	1
91-dars	Qo‘shma otlar imlosi	1
92-dars	Juft va takroriy otlar imlosi	1
93-dars	Atoqli otlarning turlari va imlosi	1
94–95-darslar	Joy nomlari va ularning imlosi	2
96–97-darslar	12-nazorat ishi	2

98-dars	Tashkilot, korxona, muassasa nomlari	1
99-dars	Tarixiy sana va bayram nomlari	1
100–101-darslar	Suv havzalari va inshootlari nomlari	2
102-dars	Turdosh otlar	1
103-dars	Shaxs otlari	1
104-dars	Shaxs oti yasovchi qo‘shimchalar va ularning imlosi	1
105-dars	Narsa otlari	1
106-dars	Narsa otlarini yasovchi qo‘shimchalar va ularning imlosi	1
107-dars	O‘rin-joy otlari	1
108–109-darslar	13-nazorat ishi	2
110-dars	Faoliyat – jarayon nomini bildiruvchi otlar	1
111-dars	Aniq va mavhum otlar	1
112-dars	Mavhum ot yasovchi qo‘shimchalar va ularning imlosi	1
113-dars	Otlarning lug‘aviy shakllari. Son shakllari	1
114-dars	Otlarning kichraytirish va erkalash shakllari	1
115-dars	Mustahkamlash	1
116–117-darslar	14-nazorat ishi	2
118-dars	Sifat	1
119-dars	Sifatlarning yasalishi	1
120–121-darslar	Sifat yasovchi qo‘shimchalar va ularning imlosi	2
122-dars	Sifatlarning tuzilishiga ko‘ra turlari. Sodda sifat	1
123-dars	Qo‘shma sifat	1
124-dars	Juft sifatlar va ularning imlosi	1
125-dars	Takroriy sifatlar va ularning imlosi	1

126-dars	Asliy va nisbiy sifatlar	1
127-dars	Sifat darajalari	1
128-dars	Sifatlarning oddiy daraja shakli	1
129-dars	15-nazorat ishi	1
130-dars	Mustahkamlash	1
Sifat turkumi		
	IV CHORAK	**40 soat**
131-dars	Sifatning orttirma daraja shakli	1
132-dars	Sifatlarning qiyosiy daraja shakli	1
133-dars	Sifatning ozaytirma shakli	1
134-dars	Sifatlarning ma’no guruhlari	1
135-dars	Xususiyat, hajm-o‘lchov, makon-zamon sifatlari	1
136-dars	Rang-tus, maza-ta’m va hid sifatlari	1
137-dars	Sifatlarning otlashuvi	1
138-dars	Mustahkamlash	1
139–140-darslar	16-nazorat ishi	2
141-dars	Son	1
142-dars	Sonlarning ma’no guruhlari	1
143-dars	Sanoq son	1
144-dars	Dona son, uning yasalishi	1
145-dars	Chama son, uning yasalishi	1
146-dars	Jamlovchi son, uning yasalishi	1
147-dars	Taqsim son, uning yasalishi	1
148–149-darslar	17-nazorat ishi	2
150 dars	Kasr sonlar. Ularning yasalishi va imlosi	1

151-dars	Hisob so‘zlari	1
152-dars	Tartib sonlar	1
153–154-darslar	Mustahkamlash	2
155–156-darslar	18-nazorat ishi	2
157-dars	Ravish	1
158-dars	Ravishlarning yasalishi. Tub va yasama ravishlar	1
159-dars	Ravish yasovchi qo‘shimchalar	1
160-dars	Ravishlarning ma’no turlari	1
161-dars	19-nazorat ishi	1
162-dars	Holat ravishlari	1
163-dars	Payt ravishlari	1
164-dars	O‘rin ravishlari	1
165-dars	Miqdor-daraja ravishlari	1
166-dars	Fe’l bo‘yicha o‘tilganlarni takrorlash	1
167-dars	Ot bo‘yicha o‘tilganlarni takrorlash	1
168-dars	Sifat bo‘yicha o‘tilganlarni takrorlash	1
169-dars	20-nazorat ishi	1
170-dars	Yakuniy dars	1

7-SINF

102 soat (haftasiga 3 soat)

Darslar tartibi	Mavzular	Dars soati
	I CHORAK	**27 soat**
	6-sinfda o‘tilganlarni takrorlash	
1-dars	Til va nutq	1
2-dars	Fonetika bo‘yicha o‘tilganlarni takrorlash	1
3-dars	Imlo bo‘yicha o‘tilganlarni takrorlash	1
4-dars	Qo‘shimchalar va ularning imlosi bo‘yicha o‘tilganlarni takrorlash	1
5-dars	Leksikologiya bo‘yicha o‘tilganlarni takrorlash	1
6-dars	Fe’l so‘z turkumi bo‘yicha o‘tilganlarni takrorlash	1
7-dars	Ot so‘z turkumi bo‘yicha o‘tilganlarni takrorlash	1
8-dars	Sifat so‘z turkumi bo‘yicha o‘tilganlarni takrorlash	1
9-dars	Son so‘z turkumi bo‘yicha o‘tilganlarni takrorlash	1
10-dars	Ravish so‘z turkumi bo‘yicha o‘tilganlarni takrorlash	1
11-dars	1-nazorat ishi	1
	Mustaqil so‘z turkumlari haqida ma’lumot	
12-dars	Olmosh so‘z turkumi va uning tasnifi	1
13-dars	Ko‘rsatish olmoshlari	1
14-dars	Ko‘rsatish olmoshlarining talaffuzi va imlosi	1
15-dars	Kishilik olmoshlari	1
16-dars	O‘zlik olmoshlari	1
17-dars	2-nazorat ishi	1
18-dars	So‘roq olmoshlari	1
19-dars	Belgilash olmoshlari	1

20-dars	Gumon olmoshlari	1
21-dars	Bo‘lishsizlik olmoshlari	1
22-dars	Olmoshlar o‘rnida qo‘llanadigan so‘zlar	1
23-dars	Olmoshlarning tuzilishiga ko‘ra turlari	1
24-dars	Sodda va qo‘shma olmoshlar. Ularning imlosi	1
25-dars	Juft va takroriy olmoshlar. Ularning imlosi	1
26-dars	3-nazorat ishi	1
27-dars	Mustahkamlash	1
	II CHORAK	**21 soat**
So‘zlarning munosabat shakllari		
28-dars	Ismlarning munosabat shakllari	1
29-dars	Ismlarning lug‘aviy shakllari va munosabat shakllari	1
30-dars	Egalik shakllari va ularning imlosi	1
31-dars	Sifatdosh va harakat nomlaridagi egalik qo‘shimchalarining vazifasi	1
32-dars	Egalik qo‘shimchali so‘zlarning imlosi	1
33-dars	4-nazorat ishi	1
34-dars	Kelishik shakllari	1
35-dars	Bosh kelishik shakli	1
36-dars	Qaratqich kelishigi shakli	1
37-dars	Tushum kelishigi shakli	1
38-dars	Jo‘nalish kelishigi shakli	1
39-dars	O‘rin-payt kelishigi shakli	1
40-dars	Chiqish kelishigi shakli	1
41-dars	Ismlarni kesimga xoslovchi shakllar	1
42–43-darslar	5-nazorat ishi	2

Yordamchi so‘z turkumlari		
44-dars	Yordamchi so‘zlar	1
45-dars	Ko‘makchilar	1
46-dars	6-nazorat ishi	1
47-dars	Sof ko‘makchilar	1
48-dars	Ko‘makchilarning ma’no turlari	1
	III CHORAK	**30 soat**
49-dars	Vazifadosh ko‘makchilar	1
50-dars	Ko‘makchilar va qo‘shimchalar ma’nodoshligi	1
51-dars	Vazifadosh ko‘makchilar bilan birga kelgan so‘zlarning shakllari	1
52-dars	Mustahkamlash	1
53–54-darslar	7-nazorat ishi	2
55-dars	Bog‘lovchilar	1
56-dars	Bog‘lovchilarning vazifalariga ko‘ra turlari	1
57-dars	Teng bog‘lovchilar	1
58-dars	Sof va vazifadosh bog‘lovchilar	1
59-dars	Biriktiruv bog‘lovchilari	1
60-dars	Ayiruv bog‘lovchilari	1
61-dars	Zidlov bog‘lovchilari	1
62-dars	Inkor bog‘lovchisi	1
63-dars	Yakka va takror bog‘lovchilar	1
64-dars	Ergashtiruvchi bog‘lovchilar	1
65-dars	Sabab bog‘lovchilari	1
66-dars	Aniqlov bog‘lovchilari	1
67-dars	Shart bog‘lovchilari	1

68–69-darslar	8-nazorat ishi	2
70-dars	Yuklama haqida ma’lumot	1
71-dars	Sof va vazifadosh yuklamalar	1
72-dars	So‘roq va taajjub yuklamalari	1
73-dars	Ayiruv-cheklov yuklamalari	1
74-dars	Kuchaytiruv-ta’kid yuklamalari	1
75-dars	9-nazorat ishi	1
76-dars	O‘xshatish-qiyoslash yuklamalari	1
77-dars	Gumon yuklamasi	1
78-dars	Takrorlash	1
	IV CHORAK	**24 soat**
79-dars	Undov so‘zlar	1
80-dars	His-hayajon undovlari	1
81-dars	Buyruq-xitob undovlari	1
82-dars	Taqlid so‘zlar	1
83-dars	Taqlid so‘zlarning tuzilishi va imlosi	1
84-dars	Modal so‘zlar	1
85-dars	Modal so‘zlarning ma’no turlari	1
86–87-darslar	10-nazorat ishi	2
88-dars	Sof va vazifadosh modal so‘zlar	1
89-dars	Tasdiq va inkor so‘zlar	1
90-dars	Mustahkamlash	1
91-dars	Olmosh yuzasidan o‘tilganlarni takrorlash	1
92-dars	Egalik va kelishik shakllari yuzasidan o‘tilganlarni takrorlash	1

93–94-darslar	11-nazorat ishi	2
95-dars	Yordamchi so‘zlar yuzasidan o‘tilganlarni takrorlash	1
96-dars	Undov, taqlid va modal so‘zlar yuzasidan o‘tilganlarni takrorlash	1
97-dars	12-nazorat ishi	1
98-dars	Asosiy atamalar ustida ishlash	1
99-dars	Ish qog‘ozlari ustida ishlash	1
100–101-dars	Takrorlash	2
102-dars	Yakuniy dars	1

8-SINF

102 soat (haftasiga 3 soat)

Darslar tartibi	Mavzular	Dars soati
	I CHORAK	**27 soat**
1-dars	Kirish suhbati. «So‘zdan so‘zning farqi bor…»	1
2-dars	Adabiy nutq va uning uslublari.	1
	Takrorlash	
3-dars	Mustaqil so‘z turkumlari	1
4-dars	Yordamchi so‘z turkumlari	1
5-dars	Undov, taqlid va modal so‘zlar	1
6-dars	Olmoshning ma’no turlari	1
7-dars	Ravishning ma’no turlari	1
	Ijodiy matn. Insho va uning turlari	
8-dars	Ma’lumotnoma matni va ijodiy-tavsifiy matn	1
9-dars	Insho-ijodiy mehnatning oliy ko‘rinishi	1
10-dars	Insho turlari	1
11-dars	Adabiy va adabiy-ijodiy mavzulardagi insholar	1
12-dars	Erkin mavzudagi insholar	1
13-dars	Inshoga epigraf tanlash	1
14–15-dars	1-nazorat ishi	2
	Sintaksis. Ohang va tinish belgilari	
16-dars	Sintaksis haqida umumiy tushuncha	1
17-dars	So‘z birikmasi (hosil bo‘lishi va grammatik ma’nolari)	1
18-dars	So‘z birikmasida so‘zlarning o‘zaro birikish usullari	1
19-dars	Teng bog‘lanish va tobe bog‘lanish	1

20-dars	Mustahkamlash darsi	1
21–22-darslar	2-nazorat ishi	2
23-dars	Matn mavzusi	1
24-dars	So‘z birikmasi va so‘z	1
25-dars	So‘z birikmasi va qo‘shma so‘z	1
26-dars	3-nazorat ishi	1
27-dars	Takrorlash	1

	II CHORAK	**21 soat**
28-dars	So‘z birikmasi va turg‘un bog‘lanma	1
29-dars	So‘z birikmalari zanjiri	1
30-dars	Matndagi asosiy fikr	1
31-dars	So‘z birikmasi va gap	1
32-dars	So‘z birikmalarini tahlil qilish	1
33–34-dars	4-nazorat ishi	2
	Gap	
35-dars	Gap haqida umumiy ma’lumot	1
36-dars	Gapning ifoda maqsadiga ko‘ra turlari	1
37-dars	Gapning his-hayajonning ishtirokiga ko‘ra turlari	1
38-dars	Gapning tuzilishiga ko‘ra turlari	1
39-dars	Mustahkamlash darsi	1
40-41-dars	5-nazorat ishi	2
	Sodda gap sintaksisi	
42-dars	Sodda gap haqida umumiy ma’lumot	1
43-dars	Gapning bo‘laklarga ajratilishi	1

44 dars	Kesim va uning ifodalanishi	1
45-46-dars	Fe’l kesim va ot kesim	2
47-dars	Sodda kesim	1
48-dars	6-nazorat ishi	1

	III CHORAK	**30 soat**
49-dars	Murakkab kesim	1
50-dars	Murakkab ot kesimlarning tuzilishi	1
51-dars	Kesimning birikmalar va iboralar bilan ifodalanishi	1
52-dars	Ot kesim va ega orasida tirening qo‘llanishi	1
53-dars	Mustaqil va nomustaqil kesim shakllari	1
54-dars	Ega va uning ifodalanishi	1
55-dars	Egali va egasiz gaplar	1
56-dars	Egasi yashiringan gaplar	1
57-dars	Egasiz gaplar. Shaxsi noma’lum gap.	1
58-dars	Atov gap	1
59-dars	So‘z-gaplar	1
60-dars	Yoyiq atov so‘z-gaplar	1
61-dars	Mustahkamlash darsi	1
62-dars	7-nazorat ishi	1
63-dars	Sodda yig‘iq va sodda yoyiq gaplar	1
Ikkinchi darajali bo‘laklar		
64-dars	Hol haqida umumiy ma’lumot	1
65-dars	Payt holi va o‘rin holi	1
66-dars	Ravish holi va daraja-miqdor holi	1
67-dars	Sabab holi va maqsad holi	1

68-dars	Murakkab holli gaplar	1
69-dars	Mustahkamlash darsi	1
70–71-darslar	8-nazorat ishi	2
72-dars	To‘ldiruvchi haqida umumiy ma’lumot	1
73-dars	Vositasiz to‘ldiruvchi	1
74-dars	Vositali to‘ldiruvchi	1
75-dars	Aniqlovchi haqida umumiy ma’lumot	1
76-dars	Sifatlovchi aniqlovchi	1
77-dars	Qaratqichli aniqlovchi	1
78-dars	9-nazorat ishi	1
	IV CHORAK	
79-dars	Izohlovchi	1
80-dars	Gap bo‘laklari tartibi	1
81-dars	Gap urg‘usi	1
82-dars	Mustahkamlash darsi	1
83-dars	To‘liq va to‘liqsiz gaplar	1
84-dars	Gapning uyushiq bo‘laklari haqida ma’lumot	1
85-dars	Uyushiq kesim	1
86-dars	Uyushiq ega	1
87–88-darslar	10-nazorat ishi	1
89-dars	Uyushiq hol	1
90-dars	Uyushiq to‘ldiruvchi. Uyushiq aniqlovchi	1
91-dars	Uyushiq bo‘lakli gaplarda umumlashtiruvchi so‘z	1
92-dars	Mustahkamlash darsi	1
93–94-dars	11-nazorat ishi	1

95-dars	Ajratilgan bo‘lakli gaplar	1
96-dars	Ajratilgan hol, ajratilgan to‘ldiruvchi va ajratilgan aniqlovchi	1
Gap bo‘laklari bilan aloqaga kirishmaydigan «bo‘laklar»		
97-dars	Kiritmalar	1
98-dars	Undalma	1
99-dars	Undalmalarda tinish belgilarining ishlatilishi	1
Sodda gap yuzasidan o‘tilganlarni takrorlash		
100-dars	12-nazorat ishi	1
101-dars	Sodda gap tahlili	1
102-dars	Yakunlash va yozgi ta’til topshiriqlari berish.	1

9-SINF

68 soat (haftasiga 2 soat)

Darslar tartibi	Mavzular	Dars soati
	I CHORAK	**18 soat**
1-dars	Dunyo tillari va o‘zbek tili	1
	Takrorlash	
2-dars	So‘z birikmasi bo‘yicha o‘tilganlarni takrorlash	1
3-dars	Gap bo‘laklari bo‘yicha o‘tilganlarni takrorlash	1
4-dars	Uyushiq va ajratilgan bo‘laklar bo‘yicha o‘tilganlarni takrorlash	1
5-dars	Undalmali va kirish so‘zli gaplar bo‘yicha o‘tilganlarni takrorlash	1
6-dars	Sodda va qo‘shma gaplar	1
7-dars	Qo‘shma gap qismlari va ularni bog‘lovchi vositalar	1
8–9-darslar	1-nazorat ishi	2
10-dars	Qo‘shma gaplar tasnifi	1
	Bog‘langan qo‘shma gaplar	
11-dars	Bog‘langan qo‘shma gap haqida ma’lumot	1
12-dars	Biriktiruv bog‘lovchisi yordamida bog‘langan qo‘shma gaplar	1
13-dars	Zidlov bog‘lovchilari yordamida bog‘langan qo‘shma gaplar	1
14-dars	Ayiruv bog‘lovchilari yordamida bog‘langan qo‘shma gaplar	1
15–16-darslar	Bo‘lsa, esa so‘zlari yordamida bog‘langan qo‘shma gaplar	2
17-dars	Mustahkamlash	1
18-dars	2-nazorat ishi	1

	II CHORAK	**14 soat**
	Ergashgan qo‘shma gaplar	
19-dars	Ergashgan qo‘shma gap haqida ma’lumot	1
20-dars	Bosh va ergash gap	1
21-dars	Ergash gapni bosh gapga bog‘lovchi vositalar	1
22–23-darslar	Ergashtiruvchi bog‘lovchili ergashgan qo‘shma gaplar.	2
24-25-darslar	Ko‘makchili qurilmalar yordamida ergashgan qo‘shma gaplar	2
26–27-darslar	3-nazorat ishi	2
28-dars	Deb so‘zi yordamida ergashgan qo‘shma gaplar	1
29-dars	Shart mayli vositasida ergashgan qo‘shma gaplar	1
30-dars	Ko‘rsatish olmoshli ergashgan qo‘shma gaplar	1
31-dars	4-nazorat ishi	1
32-dars	Mustahkamlash	1
	III CHORAK	**20 soat**
33-dars	Nisbiy so‘zli ergashgan qo‘shma gaplar	
34-dars	Ergashgan qo‘shma gaplarning sodda gap bilan ma’nodoshligi	**1**
35-dars	Kesim ergash gapli qo‘shma gaplar	**1**
36-dars	Ega ergash gapli qo‘shma gaplar	**1**
37-dars	Hol ergash gapli qo‘shma gaplar	**1**
38-dars	To‘ldiruvchi ergash gapli qo‘shma gaplar	**1**
39-dars	Aniqlovchi ergash gapli qo‘shma gaplar	**1**
39-dars	Mustahkamlash	**1**
41–42-dars	5-nazorat ishi	**2**

Bog‘lovchisiz qo‘shma gaplar		
43-dars	Bog‘lovchisiz qo‘shma gap haqida ma’lumot	1
44-45-darslar	Qo‘shma gap turlarining ma’nodoshligi	2
46-dars	Mustahkamlash	1
47-dars	6-nazorat ishi	2
	Ko‘chirma gapli qo‘shma gaplar	
48-dars	Ko‘chirma gapli qo‘shma gap haqida ma’lumot	1
49-dars	Ko‘chirma gapli qo‘shma gapning tuzilishi	1
50–51-darslar	Ko‘chirma gapli qo‘shma gaplarda tinish belgilarining qo‘llanishi.	2
52-dars	Mustahkamlash	1
	IV CHORAK	**16 soat**
53-dars	Ko‘chirma va o‘zlashtirma gaplar	1
54-dars	Ko‘chirma gaplarni o‘zlashtirma gapga aylantirish	1
55-dars	Mustahkamlash	1
56–57-darslar	7-nazorat ishi	2
Nutq uslublari		
58-dars	Nutq uslublari haqida ma’lumot	1
59-dars	So‘zlashuv uslubi	1
60-dars	Publitsistik uslub	1
61-dars	Badiiy uslub	1
62-dars	Ilmiy uslub	1
63-dars	Rasmiy uslub	1
64-dars	Mustahkamlash	1

65–66-dars	Insho nazariyasi haqida ma'lumot	**2**
67-dars	8-nazorat ishi	**1**
68-dars	Takrorlash	**1**

MUNDARIJA

Kirish 3

5-sinf o‘quv dasturiga kiritilgan o‘zgartirishlar
bo‘yicha tavsiyalar 4

8-sinf o‘quv dasturiga kiritilgan o‘zgartirishlar
bo‘yicha tavsiyalar.. 9

9-sinf o‘quv dasturiga kiritilgan o‘zgartirishlar
bo‘yicha tavsiyalar 11

Taqvim-mavzu reja 21

ONA TILI

UZVIYLASHTIRILGAN O‘QUV DASTURINI JORIY ETISH BO‘YICHA TAVSIYA VA TAQVIM-MAVZU REJALAR

(5–9-sinflar)

«Sharq» nashriyot-matbaa
aksiyadorlik kompaniyasi
Bosh tahririyati
Toshkent – 2010

Muharrir *Z. Mirzahakimova*
Badiiy muharrir *F. Basharova*
Texnik muharrir *R. Boboxonova*
Musahhih *Sh. Xurramova*
Sahifalovchi *L. Soy*

Terishga ruxsat berildi 26.08.2010. Bosishga ruxsat etildi 08.09.2010.
Bichimi 60x84 $^{1}/_{16}$. Times New Roman garniturasi. Ofset bosma.
Shartli bosma tabog‘i 2,32. Nashriyot-hisob tabog‘i 2,02.
Adadi 10000 nusxa. Buyurtma № 1168.

«Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosmaxonasi,
100000, Toshkent shahri, «Buyuk Turon» ko‘chasi, 41.